

Скалевська Г. О.,
КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут філології, м. Київ

ПЕРЕКЛАД ЯК ТОЧКА БІФУРКАЦІЇ – МЕЖА ВИЗНАЧЕННЯ ВЕКТОРУ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ТЕКСТУ

У статті розглядаються проблеми психолінгвістичного характеру, пов'язані із складними процесами творення понятійно-образних відповідників та лінгвістичних кодів у свідомості кожної окремої людини. Досліджується специфіка взаємодії текстів із людською свідомістю. Процес перекладу розглядається як точка заломлення, переходу тексту у нову фазу прагматичного та денотативного існування.

Ключові слова: лінгвістичний код, психолінгвістика, аутизм, біфуркація, графічні відповідники, мова образів та чуттів.

В статье рассматриваются проблемы психолингвистического характера, связанные со сложными процессами создания понятийно-образных эквивалентов и лингвистических кодов в сознании каждого человека. Исследуется специфика взаимодействия текстов и человеческого сознания. Процесс перевода рассматривается как точка преломления, перехода текста у новую фазу прагматического и денотативного существования.

Ключевые слова: лингвистический код, психолингвистика, аутизм, бифуркация, графические соответствия, язык образов и ощущений.

The article deals with the psycholinguistic problems arising from the differences in creation of linguistic codes and notion-image connotations peculiar to various types of people's consciousness. Texts are being analyzed in the aspect of their interaction with human consciousness. The process of translation is being regarded as a so called point of refraction, further development of the same text with the new pragmatic and denotative features.

Key words: linguistic code, psycholinguistics, autism, bifurcation, graphical counterparts, the language of images and sensations.

“Мысль изреченная есть ложь.”

Тютчев Ф. И.

Актуальність нашого дослідження полягає у тому, що на сьогоднішній день психолінгвістичні проблеми перекладу та інтерпретації текстів набувають особливо великого значення. У представленій статті переклад уперше розглядається як своєрідна точка біфуркації – особливий критичний стан, характерний для розвитку нелінійних, динамічних, відкритих систем, під час якого система стає нестійкою відносно флуктуацій (коливань) і виходить на якісно новий рівень свого існування. Саме це й обумовлює новизну даного дослідження, у якому предметом виступають особливості психолінгвістичного сприйняття, інтерпретації та декодування будь-якого тексту з урахуванням безпосереднього накладання на цей процес особливих моделей світосприйняття, притаманних кожній окремій людині. Об'єктом дослідження виступили тексти англійських експериментальних поезій та варіанти їх перекладу українською мовою. Відповідно головною метою цієї статті стало визначення основних рис перекладу, що дозволять розглядати його не як просте відбиття тексту оригіналу мовою перекладу, а як своєрідне перевтілення оригіналу, його друге, достатньо незалежне від попереднього і вельми самодостатнє існування.

Не новина, що кожен із нас сприймає навколишній світ і все, що у ньому відбувається, крізь призму свого власного бачення оточуючої реальності. Як стверджують вчені, така індивідуальна реальність твориться внаслідок специфічних раціональних та емпіричних процесів мислення, що постійно відбуваються у суб'єктивній свідомості кожної окремої людини. Саме поняття “суб'єктивної свідомості” є досить неоднозначним, особливо у визначенні панівних механізмів та чинників, які її обумовлюють. Досі відкритим залишається питання стосовно того, що є первинним по відношенню до нашого мислення – суб'єктивна свідомість кожного індивіда чи вербалізована модель оточуючої нас реальності, що активно реалізується у конкретних лінгвістичних структурах та графічних значеннях, постійно моделюючи наше власне бачення навколишнього світу.

Стосовно природи зв'язків, що існують між мисленнєвими процесами та лінгвістичними структурами, активно дискутують представники постпозитивістського напрямку сучасної філософії. Так, одні категорично заперечують можливість існування “безпосереднього знання” або так званої “долінгвістичної мисленевої реальності” [5], в той час як інші, навпаки, виступають проти твердження, що будь-яке знання чи мисленнєвий процес має бути обов'язково реалізованим у певній лінгвістичній структурі [6]. Цікавою є позиція сучасного австралійського дослідника, професора Кліфа Хукера, який відстоює ідею існування “екстралінгвістичного знання”, згідно якої лінгвістичні структури є лише окремим різновидом інформаційних структур, внаслідок чого отождолення процесів мислення і мови є, на його погляд, не допустимим [9].

Важливим у визначенні ступеню первинності та взаємообумовленості вербального та невербального мислення виступає прийняття або заперечення факту існування особливого “безпосередньо даного” знання, що існує у свідомості людини від самого народження і починає формувати її суб'єктивну реальність задовго до осмисленого контакту зі світом вербалізованої дійсності. Одні вчені, такі як, наприклад, австрійський філософ Герберт Файгль, вважають, що безпосереднє знання про особисті стани свідомості кожної окремої людини є завжди до певної міри вербалізованим. Таку ступінь вербалізованості Файгль називає “особистою мовою”, засобами якої людина користується для власного позначення певного знання [7]. Згідно іншої точки зору “безпосередньо дане” є абсолютно специфічним видом знань, що завжди існує лише у невербалізованій

формі. Певний синтез двох попередніх гіпотез пропонує Д. І. Дубровський у праці “Проблема ідеального. Суб’єктивна реальність”. На його думку, “безпосередньо дане” є “... завжди частково вербалізованими, а частково невербалізованими, між цими частинами існує певний зв’язок, в результаті якого зміст “безпосередньо даного” виступає у якості двовимірної динамічної структури (курсиви наш. – Г. С.)” [3, с.125].

Доведено, що мова вербальна та графічна є вторинною по відношенню до мови образів і чуттів. Жодна дитина не мислить вербально від самого народження. Як правило, ми починаємо сприймати світ за допомогою наших органів чуття, і потроху кожне візуальне зображення, кожен звук, кожне зовнішнє або внутрішнє відчуття отримує певну вербалізовану, а згодом і графічну назву. Із часом їх зв’язок переходить на рівень безумовного рефлексу. І ми вже не можемо з упевненістю відмежувати первинне від вторинного.

Беручи до уваги вище зазначене, цілком доречним буде припустити, що авторський задум у своєму первинному, кристалічно-чіткому вигляді існує лише один раз у свідомості самого автора, адже, втілюючись у літерах, різнокольорові багатомірні картини, відчуття та емоції зникають, а натомість з’являються плоскі двовимірні графічні комбінації знаків – певних кодів, розшифрування яких стає можливим лише за умови володіння певним “ключем” до їх розв’язання. І, як правило, таким ключем виступає ніщо інше, як мова. Дорослій людині, яка вмє читати і писати, часто буває нелегко усвідомити, що колись давно, коли вона була ще зовсім малою, написані літери та слова не були для неї носіями жодного змістового або інформаційного коду. По суті, дитина сприймає написані слова лише за їх зовнішніми ознаками – формою, розміром, кольором літер, щільністю або розлогістю їх розташування на аркуші паперу. Вона ще не знає, що прописні літери позначають початок речення або власну назву, що всі ці крапки, крапки “із хвостиками”, горизонтальні та вертикальні рисочки несуть на собі важливе логічне, а часом і прагматичне значення. Діти просто сприймають текст, як суцільний малюнок, оцінюючи, в першу чергу, його суто естетичну, а не інформаційно-комунікативну значимість. Для дорослої людини європейської культури яскравим прикладом такого інформативного несприйняття тексту можуть стати китайські або японські ієрогліфи, графічне зображення яких не несе для більшості з нас жодної інформації про початок або кінець речення, про кількість слів, чи навіть про межі між ними. Це той самий випадок, коли графічний код не співпадає у свідомості людини із жодним візуально-чуттєвим кодом.

Можливість існування проблеми неспівпадіння візуально-образних та мовно-графічних кодів у свідомості людини підтверджують численні свідчення батьків та спеціалістів, що працюють із дітьми, яким було поставлено діагноз “аутизм”. Раніше вважалося, що цей діагноз супроводжується затримкою розумового розвитку цих дітей, яка, в першу чергу, проявлялася у тому, що їм було складно опанувати зв’язне, логічне мовлення. Але згодом, передусім завдяки книжкам жінки-аутиста Темпл Грандін, яка, незважаючи на свій діагноз, стала професором філософії і зараз виступає із лекціями у багатьох університетах США, виявилось, що неспроможність дітей-аутистів вивчати мову пов’язана не із затримкою їх загальних мисленнєвих процесів, а зі специфікою самого їх мислення, яке оперує, насамперед, конкретними образами і відчуттями і не завжди здатне чітко співвіднести ці образи та чуття із їх загальноприйнятими лінгвістичними відповідниками. Так, наприклад, у своїй книзі “Мислячи картинками” (Thinking In Pictures: And Other Reports From My Life With Autism) Темпл Грандін пише: “Я ДУМАЮ КАРТИНКАМИ. Слова для мене, немов якась друга мова. У себе в голові я перекладаю почуті та написані слова мовою кольорових фільмів із озвучкою, що мов на пливці пробігають перед моїми очима. Коли хтось говорить до мене, його або її слова миттєво перекладаються у моїй голові мовою картинок” (Переклад наш. – С. Г.) [8, с.3]. Цікаво, що, пояснюючи механізм роботи свого мислення, Темпл Грандін неодноразово звертається до слова “переклад”, тим самим постійно розмежовуючи дві абсолютно різні та, на її погляд, незалежні одна від одної мови – мову образів та мову графічно-мовленнєвих кодів. З огляду на подібне розмежування мов, доречним буде згадати слова визначного німецького філософа двадцятого століття, батька філософської герменевтики Ганса-Георга Гадамера стосовно того, що “...нас визначає мова, в якій ми живемо” [2, с. 43].

Отже, беручи до уваги усе вищезазначене, доцільним буде припустити, що мова лексем та графічних кодів є штучною, і написані нею тексти представляють цінність лише у світі людей, які цією мовою користуються. Так, тексти, написані стародавніми мовами, про які сучасне людство втратило будь-які знання, не можуть бути розшифрованими і, по суті, перестають бути текстами, зберігаючи лише зовнішню графічну оболонку, яка ще може мати певну цінність як історичний артефакт, але вже не здатна породити живі, осмислені образи у свідомості жодної людини. Тому ми беремо на себе сміливість стверджувати, що текст живе і має здатність до перевтілення лише до тих пір, поки є люди, які можуть його “прочитати”, тобто дозволити цьому текстові викликати у своїй свідомості певні образи та чуттєво-асоціативні картини. Адже текст народжується знову і знову у свідомості кожної нової людини, яка його для себе відкриває, і з кожним таким народженням один і той самий текст неминуче видозмінюється, заломлюючись у точці його зіткнення із суб’єктивною реальністю, унікальним світовідчуттям цієї конкретної людини. Саме цю точку понятійного заломлення ми, оперуючи термінологічним багажем науки синергетики [4], і називаємо точкою біфуркації – своєрідним моментом видозміни сутнісного стану самого тексту, який, зіткнувшись із новим середовищем, абсорбує його інформаційно-образні елементи, змінюючи при цьому вектор власного подальшого розвитку.

Так, коли автор хоче передати певні почуття, емоції, душевні переживання, він зображує їх за допомогою саме тих слів, які закарбувалися у його свідомості як їх мовно-графічні позначення, лексичні відбитки, і цим самим він у момент написання оригінального тексту вже видозмінює його, прилаштовуючи до лексико-синтаксичних норм того мовного середовища, в якому живе сам. Але у перекладача, так само як і у будь-якого іншого читача, ті ж самі графічні коди, як правило, відповідають дещо іншому, а часом і зовсім відмінному діапазону почуттєво-понятійних ознак, адже суб’єктивна реальність у кожного своя, і вихідний текст, зустрі-

чаючись із цією реальністю, неодмінно крізь неї заломлюється, додаючи нових рис до свого лексико-семантичного та прагматичного значення. Тому ми також вважаємо доцільним висловити з приводу цього таке переконання, що текст як такий (у тому значенні, в якому його розглядає Ролан Барт у статті "Від твору до тексту" [1]) існує лише у свідомості людини, яка його безпосередньо сприймає, а на аркуші паперу відбито лише його лексикографічну оболонку, певний код, який сам по собі без залучення живої людської свідомості жодну інформацію не транслює.

З огляду на щойно зазначене, стає зрозумілим, що переклад, як один із процесів безпосередньої взаємодії тексту із суб'єктивною реальністю кожної окремої людини, завжди виступає тією самою точкою, у якій цей текст змінює вектор свого подальшого розвитку, підкорюючись тому впливові, який справляють на нього культурно-історичні та світоглядні риси сприймаючої свідомості. Саме тому тексти перекладу та оригіналу доречно розглядати у такому ж співвідношенні, яке мають діти до своїх батьків – вони, безумовно, наслідують їх основний генетично-інформаційний код, але зростають і розвиваються вже у зовсім іншому просторі й часі, тим самим формуючи свій власний, дещо відмінний від попереднього вимір прагматичного та інформативно-образного буття.

Література:

1. Барт, Ролан. От произведения к тексту / Ролан Барт // Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413-423.
2. Гадамер Г.–Г. Истина і метод / Ганс-Георг Гадамер // Т. 1: Герменевтика I: Основи філософ. герменевтики. – Київ : Юніверс, 2000. – 464 с.
3. Дубровский Д. И. Проблема идеального. Субъективная реальность / Д. И. Дубровский. – М. : Канон+, 2002. – 368 с.
4. Князева Е. Н., Кудрямов С. П. Основания синергетики. Синергетическое мировидение / Е. Н. Князева, С. П. Кудрямов. – М. : Либроком, 2010. – 256 с.
5. Кукушкина Е. И. Мышление и язык / Е. И. Кукушкина // Философские науки. – № 4, № 5. – М. : Гуманитарий, 1976.
6. Панфилов В. З. Взаимоотношение языка и мышления / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1971. – 232 с.
7. Feigl, Herbert The Mind-Body Problem: Not a Pseudo-Problem / Herbert Feigl // Dimensions of Mind. – New York University Press, 1960.
8. Grandin, Temple Thinking in Pictures: My Life with Autism / Temple Grandin. – Vintage; Exp Mti edition, 2010. – 304 p.
9. Hooker C. A. Remarks on the Principle of the Identity of Indiscernibles / C. A. Hooker // Southwestern Journal of Philosophy. – Vol 6 (3). – 1975. – P. 129-153.